

АНАЛІЗ РИНКУ АГРАНОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ

Метою статті є аналіз стану ринку аграрного страхування в Україні, виявлення перспектив його розвитку. У процесі дослідження застосовано загальнонаукові методи: порівняння (для розгляду ефективності механізмів страхування в сільському господарстві), аналіз (для з'ясування сутності і структури страхування в сільському господарстві), синтез (для вироблення рекомендацій щодо імплементації механізмів державно-приватного партнерства у сфері страхування в сільському господарстві). Проведено аналіз ринку страхування сільськогосподарських ризиків, розглянуто переваги і недоліки існуючої системи аграрного страхування в Україні, виявлено перспективні напрями її розвитку. Проведене дослідження дало змогу виявити перспективні напрями розвитку страхування сільськогосподарських ризиків для запровадження в практику в Україні. Отримані результати дослідження можуть бути імplementовані в законодавстві про систему аграрного страхування та його реалізації єдиною структурою національного рівня.

Ключові слова: ринок аграрного страхування; критерії аналізу системи аграрного страхування; Аграрний страховий пул; сума премій; середня ставка премій; рівень виплат по договорах страхування.

Постановка проблеми. У світовій практиці одним із чинників стабільності економічного розвитку сільськогосподарського виробництва та дієвим інструментом забезпечення фінансово-господарської стійкості аграрних підприємств є агрострахування. Проте в Україні цей вид страхування є непривабливим у зв'язку з низкою причин: по-перше, ціна страхових платежів є занадто високою для сільськогосподарських виробників, які в умовах невизначеності вимушені постійно економити; по-друге, страхування сільськогосподарської продукції є непривабливим для безпосередніх страховиків, які часто відмовляються страхувати у зв'язку з недосконалістю законодавства; по-третє, низький рівень довіри страхувальників-аграріїв до страховиків. Саме тому аналіз ринку аграрного страхування може визначити шляхи розвитку цього виду страхування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сільськогосподарське виробництво належить до сектору економіки з максимальним ризиком отримання збитків від виробничо-господарської діяльності, тому що кінцевий результат виробництва сільськогосподарської продукції залежить не лише від дотримання технології виробництва, а й від впливу ризиків, які не пов'язані з процесом виробництва. Такі дослідники, як М. Я. Дем'яненко, П. Т. Саблук, В. В. Юрчишин, А. С. Шолойко, В. Г. Андрійчук, В. М. Онегіна, І. Г. Кириленко, П. І. Гайдуцький, С. А. Навроцький, Р. О. Колибаба, М. В. Мних та інші висвітлюють у своїх працях власне бачення основних положень характеристики та класифікації ризиків у сільськогосподарському виробництві, визначення та коригування

напрямів яких має відбуватись відповідно до стану галузі. Проте економічні перетворення в нашій країні викликали інтерес до питань ризику в сільськогосподарській діяльності, а сама теорія ризику в процесі формування ринкових відносин не тільки одержала свій подальший розвиток, але й стала актуальною.

Постановка завдання. Метою написання наукової статті є аналіз стану аграрного страхування в Україні та виявлення перспектив його розвитку.

Виклад основного матеріалу. Оскільки результати господарської діяльності в аграрному секторі більше, ніж у будь-якому іншому секторі економіки, залежать від погодних факторів та, відповідно, наражаються на ризики, що перебувають поза межами впливу на них господарюючого суб'єкта, то існують підстави для системного підходу до розвитку страхування в аграрному секторі, у тому числі під час надання державної підтримки.

Необхідність розбудови системи страхування сільськогосподарської продукції, у тому числі під час надання державної підтримки сільському господарству, зумовлена потребами захисту інтересів держави, стабілізації виробництва та доходів в аграрному секторі економіки, залучення сільськогосподарських виробників до управління ризиками, стимулювання використання кращих здобутків технології сільськогосподарського виробництва. Основним завданням побудови загальнодержавної ефективної системи страхування сільськогосподарської продукції в Україні є:

– захист інтересів аграріїв та держави шляхом мінімізації збитків сільськогосподарських товаро-

виробників, страховиків, через механізм розподілу ризиків серед них;

- забезпечення належного страхового покриття, зменшення ймовірності настання катастрофічних страхових випадків за рахунок диверсифікації ризиків серед страховиків по всій території України;

- створення чіткого, прозорого механізму співпраці між аграріями, державою, страховиками та іншими учасниками процесу виробництва сільськогосподарської продукції.

Система страхування сільськогосподарської продукції передбачає:

- запровадження страхування сільськогосподарської продукції як обов'язкової умови отримання сільськогосподарськими товаровиробниками державної підтримки або пільг, у тому числі використання спеціального режиму оподаткування;

- здійснення страхування ризиків у сільському господарстві страховими компаніями – членами Аграрного страхового пулу;

- забезпечення Аграрним страховим пулом належного формування страхових фондів, резервів, диверсифікації та розподілу страхового покриття, координації бізнес-процесів щодо укладання договорів страхування та врегулювання страхових випадків.

Чинне законодавство України передбачає низку напрямів державної підтримки, пільг та особливих режимів оподаткування сільського господарства України. Зазначені напрями державної підтримки, пільги та особливі режими оподаткування сільського господарства України застосовуються для стимулювання виробництва сільськогосподарської продукції та розвитку аграрного ринку, а також забезпечення продовольчої безпеки держави.

Державна підтримка сільського господарства при цьому може бути розглянута як врегульована нормами права сукупність організаційних, економічних, правових та інших засобів (пільг, переваг, преференцій), що надаються державою сільськогосподарським товаровиробникам за рахунок державних ресурсів або шляхом відмови держави від отримання певних доходів.

Слід зазначити, що законодавство України передбачає разом із наданням сільському господарству безпосередніх бюджетних дотацій та виділення коштів бюджету (здійсненням видатків) також можливість обрання сільськогосподарським товаровиробником особливих режимів оподаткування та пільг, що призводить до зменшення надходжень до державного бюджету.

Разом із цим майже всі види надання державної підтримки та пільг не передбачають дієвого механізму захисту інтересів держави та сільськогосподарських товаровиробників у разі загибелі, втрати або знищення об'єкта надання державної підтримки. При цьому страхування сільськогосподарської продукції та майна спрямоване як на забезпечення захисту інтересів держави та сільськогосподарських товаровиробників, так і на забезпечення додаткового контролю за виконанням сільськогосподарськими товаровиробниками технічних умов, регламентів, методик вирощування та культивування сільськогосподарської продукції.

За результатами 2013 р. Україна стала однією з країн-лідерів щодо виробництва сільськогосподарської продукції та вийшла на перше місце у світі з реалізації соняшника; друге місце у світі (після США) з реалізації зерна і шосте місце у світі за показником експорту кукурудзи. Прогнозований у 2014 р. експорт української сільськогосподарської продукції сягне 22 млрд доларів США [2].

Разом із цим слід зауважити, що на сьогодні в Україні відсутня ефективна загальнодержавна система страхування сільськогосподарських ризиків, яка мала б забезпечити належний захист інтересів сільськогосподарських товаровиробників та держави. Аналіз ринку агрострахування показує, що на сьогодні в Україні страхуванню підлягає до 5 % посівних площ, тоді як у Канаді, США, Європі цей показник складає 60-80 %. Аграрний потенціал України з кожним роком привертає дедалі більшу увагу великих іноземних інвесторів і банківського сектору. Більшість із них з оптимізмом дивиться на можливість фінансування розвитку агробізнесу. За даними 2011-2013 рр., кредитні портфелі банків у сільському господарстві – найменш збиткові, порівняно з іншими галузями економіки. У зазначений період показники «проблемних» кредитів у сільському господарстві знаходилися на рівні нижче ніж 5 %. Загальний обсяг виробництва сільгосппродукції в Україні становить близько 10 % у структурі ВВП країни, істотно впливаючи на її економічні показники і наповнюваність бюджету.

Сільгоспвиробництво – єдина галузь економіки, яка не постраждала під час кризи 2008 р. Починаючи з цього періоду, у сільському господарстві України спостерігається стабільне зростання, а середня рентабельність виробництва вже кілька років поспіль залишається на рівні 19-20 % і продовжує плавно підвищуватися, досягаючи понад 30 % в окремих господарствах [2].

Відзначимо, що політичні ризики в країні мають вагомий вплив на приплив інвестицій в український аграрний сектор. Державна політика в агросекторі залишається головним фактором, який стримує розвиток галузі. У 2012 р. з'явилися деякі позитивні зрушення в державній структурі управління аграрними ризиками в Україні. Прийнято закони про страхування та агрострахування з державною підтримкою, введено практику ліцензування агрострахової діяльності. У 2012 р. було створено Український аграрний страховий пул задля заснування єдиного центру управління ризиками за програмами державних закупівель зернових, Аграрного фонду та контролю реалізації програми державної підтримки агрострахування.

Позитивним індикатором ринку є те, що Український аграрний страховий пул виконує поставлені перед ним завдання. Підтвердженням тому є укладення 527 договорів страхування за програмою Аграрного фонду України в січні – червні 2013 р. За цими договорами фахівцями Пулу було проведено огляди посівів на території понад 300 тис. га.

Сума зібраних премій членами АСП склала 114 190 000 грн. Необхідно акцентувати увагу на тому, що низький рівень збитковості за програмами

АСП (6,9 %) зумовлений високим рівнем франшизи за договорами страхування (50 %), які застосовувалися в програмах Пулу. Сприятливі погодні умови, що склалися в Україні в 2013 р., створили ефект для зниження рівня збитковості по ринку України в цілому [3].

Одним із помітних факторів розвитку ринку є ініціатива створення єдиної служби первинного (польового) андеррайтингу для програм АСП. Концентрація зусиль на вдосконаленні методик із проведення оглядів посівів с/г культур і врегулюванні збитків в агросекторі дозволила за короткий період вибудувати дієву систему логістики експертів, уніфікувати їхню роботу, значно знизивши тимчасові витрати на проведення оглядів, і зменшити адміністративне навантаження на ведення страхової справи. Ці зміни в підходах до польового андеррайтингу є передумовою для розширення ринку клієнтів у середньостроковій перспективі, а також підвищення прибутковості страхових компаній за рахунок залучення клієнтів із числа середніх і дрібних господарств, розміром менше ніж 100 га.

До початку березня 2014 р. 16 компаній отримали ліцензії на здійснення страхування ризиків у сільському господарстві на території України.

Структура ринку агрострахування України на кінець 2013 р.:

- 84 % ринку України – компанії – члени Аграрного страхового пулу (Домінанта, Страхові Гарантії, Брокбізнес, Українська аграрно- страхова компанія);

- 16 % ринку України – компанії, що розвивають добровільне і банківське (заставне) агрострахування (ІНГО Україна, АСКА, ПЗУ Україна, Оранта, Оранта-Січ, Провідна).

На ринку присутні компанії, що мають ліцензії на ведення агрострахової діяльності, але не виявляють активності на ринку. Андеррайтингові дані по зазначених компаніях не надавалися (Агрополіс, Статус, Український страховий дім, Фініст, Прогрес, Домінанта, Безпека). Раніше активні на ринку компанії СК Княжа і СГ ТАС відмовилися розвивати сегмент агрострахування у 2013 р. СК Оранта заявила про намір повторно подати документи для отримання ліцензії на агрострахування, однак станом на 15 березня 2014 р. ліцензію цій компанії ще не було видано [3].

Критеріями аналізу страхування сільськогосподарських культур є кількість укладених договорів, посівна площа, сума премії, середня ставка премії, рівень виплат по договорах страхування.

Страховий внесок (премія) показує, як розподіляється загальний розмір зобов'язань страховика на кожну окремо взятю одиницю страхової сукупності. Величина страхової премії залежить від низки чинників і насамперед від галузевих особливостей особистого та майнового страхування [4, с. 96-97].

Відшкодування збитку – це сума, що виплачується страховиком на компенсацію збитку, заподіяного страховим випадком на об'єктах страхування майна і цивільної відповідальності страховальника за матеріальну шкоду перед третіми особами. Якщо страхова сума менша від збитку, страхове відшкодування здійснюється пропорційно до відношення страхової суми до страхової вартості об'єкта. У разі подвійного страхування

страхове відшкодування фактичного збитку здійснюють усі страховики в межах страхової вартості об'єкта страхування пропорційно до частки кожного в загальній страховій сумі. Умовами договору страхування може передбачатись заміна виплати страхового відшкодування компенсацією збитку в натуральній формі.

Страхова сума – межа грошових зобов'язань страховика щодо компенсації завданих страховою подією збитків страховальнику (застрахованому). Страхова сума за майновим страхуванням не повинна перевищувати вартості об'єкта. За умови добровільного страхування життя страхова сума не обмежується.

Страхова сума, згідно із Законом України «Про страхування», – це грошова сума, у межах якої страховик відповідно до умов страхування зобов'язаний провести виплату в разі настання страхового випадку. Це та сума, на яку укладається договір страхування. Вона відбиває максимальний обсяг відповідальності страховика перед страховальником у грошовому виразі за конкретним страховим договором. Виплата відшкодування в максимальному розмірі, тобто в розмірі страхової суми, здійснюється, наприклад, у тому разі, коли застраховане майно повністю знищене. Коли ж воно не знищене, а пошкоджене, чи коли знищеною є лише частина майна, розмір відшкодування також становитиме лише частину його вартості, тобто буде меншим від розміру узгодженої страхової суми за цим договором [1].

Отже, адекватне визначення страхової суми є підґрунтям для фінансових відносин між сторонами страхової угоди і має дуже важливе значення як для страховика, так і для страховальника. Для страховика – оскільки, по-перше, від розміру страхової суми за умови незмінного страхового тарифу залежить сума його доходів у вигляді страхових премій; по-друге, страхова сума дає уявлення про максимальний розмір зобов'язань страховика за конкретними договорами страхування. Для страховальника – оскільки, по-перше, залежно від розміру страхової суми він сплачує страхові премії; по-друге, він може претендувати на той чи інший розмір страхового відшкодування в межах страхової суми.

В обов'язкових видах страхування страхова сума (або мінімальне її значення) встановлюється, як правило, відповідними законодавчими актами. Наприклад, мінімальна страхова сума з обов'язкового страхування цивільної відповідальності власників транспортних засобів становить в Україні 500 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян за шкоду, заподіяну життю і здоров'ю третіх осіб, і 1 500 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян за шкоду, заподіяну майну третіх осіб. Це означає, що під час проведення цього виду страхування страховик несе відповідальність за кожним конкретним договором щонайменше в таких обсягах.

У добровільних видах страхування страхову суму встановлюють страховик і страховальник самостійно, за взаємною згодою. При цьому в договорі страхування обов'язково має бути зазначено її розмір, а в Правилах страхування – порядок визначення [6, с. 217-219].

Тарифна ставка – це ціна страхового ризику й інших витрат, адекватна обсягу зобов'язань страховика за

укладеним договором страхування. Тарифні ставки визначаються за допомогою актуарних розрахунків відповідно до вимог чинного законодавства. Системне викладення тарифних ставок і поправочних ризикових коефіцієнтів із правилами їхнього застосування складає тарифний довідник страховика.

Тарифна ставка (інакше – брутто-ставка) являє собою страхову премію з одиниці страхової суми за певний період часу страхування.

Базовий страховий тариф – базова тарифна брутто-ставка, що розраховується актуарієм для правил страхування за відомою статистикою і пропонується страховальнику у складі цих правил. Входить до складу тарифного довідника страховика. Брутто-ставка складається з двох частин: нетто-ставки і навантаження. Нетто-ставка виражає ціну страхового ризику: пожежі, повені, вибуху і т. д. Навантаження показує витрати страховика з організації і проведення страхування, включає відрахування до запасних фондів, містить елементи прибутку. В основі побудови нетто-ставки лежить ймовірність прояву ризику.

Реальний страховий тариф – тарифна ставка, визначена за базовим тарифом для реального об'єкта страхування з урахуванням системи поправочних коефіцієнтів ризику, що включені до тарифного довідника страховика.

Конкретний страховий тариф – тарифна ставка, за якою укладається договір страхування. Він визначається в договорі страхування.

Рівень виплат – відносний показник, що виражає співвідношення страхових платежів, що надійшли, і виплаченого відшкодування за всім застрахованим майном або його видами (групами). Характеризує результати проведення страхування для страхової організації (страховика), на відміну від рівня страхового відшкодування, який визначає ефективність страхування для власника майна (страховальника) [5].

Аналіз ринку сільськогосподарського страхування за вказаними вище критеріями за 2008-2013 рр. відображено в табл. 1.

Таблиця 1

Аналіз ринку сільськогосподарського страхування за 2008-2013 рр.

Критерій аналізу	Роки					
	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Кількість договорів, шт.	1 637	1 980	1 217	2 710	1 936	1 722
Площа, тис. га	1 171	510	553	786	727	869
Сума премій, млн грн.	155,4	42,0	72,1	136,3	130,4	135,4
Середня ставка премії, %	4,93	3,24	3,84	3,74	3,77	3,1
Рівень виплат, %	н/д	36,48	50,94	28	41	9,7

Страховими компаніями укладено 1 722 договори страхування по зернових і олійних культурах, які вирощуються в Україні. Договори зі страхування тварин традиційно склали менше ніж 5 % від суми зібраних премій і суттєвого впливу на показники ринку не мали.

Ринок показав незначне зростання в 2013 р., порівнянню з даними 2011-2012 рр. Варто відзначити, що обсяг застрахованих площ виявився найвищим за останні 5 років (879 тис. га), а порівняно з 2012 р. зріс на 20 % (150 тис. га).

У 2013 р. загальна сума зібраних премій страховими компаніями за договорами агрострахування склала 135 384 775 грн. Сума зібраних премій по ринку показала незначне зростання, певним чином зв'язку зі зниженням середньої ставки премії по ринку за 2013 р. 3,1 %. Така невисока середня ставка премії пояснюється тим, що компанії, активні в сегменті добровільного агрострахування, продовжували конкурувати в ціні, знижуючи власні тарифи, а заставні посіви аграрії зазвичай страхували за договорами мультиризик з безумовною франшизою на рівні 50 %, що забезпечувало низький тариф (3,5 %), забезпечуючи компенсацію тільки катастрофічних збитків.

Страхові компанії, учасники даного дослідження, сумарно виплатили відшкодувань за договорами страхування в розмірі 13 082 000 грн. Середня збитковість ринку агрострахування в 2013 р. склала 9,7 %. Однак необхідно відзначити, що середня збитковість за програмами Аграрного Страхового Пулу склала 6,9 %, а серед компаній в добровільному сегменті – 24,5 %.

Із загальної суми зібраних премій – 135 400 000 грн. – на ринку за 2013 р. 114 200 000 грн забезпечено зборами за програмами, які координуються Аграрним страховим пулом. У частковому вираженні це склало 84 % від існуючої реальної ємності ринку агрострахування в Україні.

У 2013 р. продовжувалась тенденція конкуренції між страховиками за ставками премій (цінова конкуренція) в сегменті добровільного агрострахування. Також спостерігалася конкуренція в якості наданих страхових послуг. Конкуренція в якості розглядається як довгостроковий тренд, який зумовлює подальший розвиток агрострахування в Україні.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Аналіз сучасного стану ринку аграрного страхування показав, що саме тепер відбувається формування основних засад функціонування галузі на довгу перспективу.

Незважаючи на відсутність державної підтримки, ринок агрострахування продовжує розвиватися. Шістнадцять страхових компаній проявляють інтерес до цього сегменту ринку страхування, десять з яких активно працювали в 2013 р. Водночас слід зазначити, що в 2013 р. ринок набув чіткої сегментації – системна робота по державних програмах форвардних закупівель (84 % ринку) забезпечується компаніями – членами Аграрного страхового пулу (Домінанта, Брокбізнес, Страхові Гарантії і УАСК); і розвиток добровільного агрострахування (ІНГО Україна, ПЗУ Україна, АСКА, Провідна та Оранга-Січ). Існують передумови розширення кількості членів Аграрного страхового пулу, які так само будуть працювати за програмами Пулу. У перерахованих нововведень існують свої прихильники і противники. Разом із тим міжнародна практика підтверджує,

що всі організаційні кроки зроблено в правильному напрямку – вони стимулюють розвиток агостраховання та захист сільгоспвиробників.

Перспективи подальших досліджень залежать від того, як буде визначено принципи державної політики

стосовно сільськогосподарських виробників, а також інструменти реалізації цієї політики, ефективність функціонування галузі в довгостроковій перспективі, її конкурентоспроможність на світовому ринку та, відповідно, добробут громадян.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України «Про страхування» зі змінами і доповненнями // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1996. – № 18. – С. 78.
2. Пропозиції щодо удосконалення системи страхування сільськогосподарської продукції в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://uaip.com.ua/wpcontent/uploads/images/2014/07/Propozici%D1%97shhodo-udoskonalennya-sistemi-strakhuvannya.pdf>.
3. Рынок агострахования Украины в 2013 году [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://tristar.com.ua/1/art/rynok_agostrokhovaniia_ukrainy_v_2013_godu_32909.html.
4. Страхування : [навч.-метод. посібник] / за заг. ред. О. О. Гаманкової ; М-во освіти і науки України ; КНЕУ. – К. : КНЕУ, 2000. – 117 с.
5. Уровень выплат страхового возмещения / страховые термины [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://strahoka.ru/glossary/u/uroven-vyplat-strakhovogo-vozmeshcheniya>.
6. Федоренко В. Г. Страховий та інвестиційний менеджмент : [підручник] / Міжрегіональна академія управління персоналом / Валентин Григорович Федоренко (наук. ред.). – К. : МАУП, 2002. – 344 с.

В. В. Дранус,

Подольский государственный аграрно-технический университет, г. Каменец-Подольский, Украина

АНАЛИЗ РЫНКА АГРАРНОГО СТРАХОВАНИЯ В УКРАИНЕ

Целью написания научной статьи является анализ рынка аграрного страхования в Украине, определение перспектив его развития. В процессе исследования применены общенаучные методы: сравнение (для рассмотрения эффективности механизмов страхования в сельском хозяйстве), анализ (для выяснения сущности и структуры страхования в сельском хозяйстве), синтез (для выработки рекомендаций по имплементации механизмов государственно-частного партнерства в сфере страхования в сельском хозяйстве). Проведен анализ рынка страхования сельскохозяйственных рисков, рассмотрены преимущества и недостатки существующей системы аграрного страхования в Украине, выявлены перспективные направления ее развития. Проведенное исследование позволило выявить перспективные направления развития страхования сельскохозяйственных рисков для внедрения в практику в Украине. Полученные результаты исследования могут быть реализованы в законодательстве о системе аграрного страхования и его реализации единой структурой национального уровня.

Ключевые слова: рынок аграрного страхования; критерии анализа системы аграрного страхования; Аграрный страховой пул, сумма премии; средняя ставка премии; уровень выплат по договорам страхования.

V. V. Dranus,

Podolsky State Agrarian Technical University, Kamenetz-Podolsky, Ukraine

MARKET ANALYSIS OF THE AGRARIAN INSURANCE IN UKRAINE

Purpose. *The purpose of writing a research paper is an analysis of agricultural insurance market in Ukraine, identify prospects for its development.*

Methodology of research. *The study used general scientific methods – a comparison (for a review of mechanisms of insurance in agriculture) analysis (to determine the nature and structure of insurance in agriculture), synthesis (making recommendations on the implementation of mechanisms for public-private partnerships in the field of insurance agriculture).*

Findings. *The analysis of agricultural insurance market, considered the advantages and disadvantages of the existing system of agricultural insurance in Ukraine, revealed promising areas of development.*

Originality. *The study made it possible to identify promising directions of development of agricultural insurance for introduction into practice in Ukraine.*

Practical value. *These results can be incorporated in the legislation of agricultural and its implementation into the structure of the insurance system at the national level.*

Keywords: *agricultural insurance market; the criteria for the analysis of agricultural insurance; agricultural insurance pool; the amount of the premium; the average premium rate; the level of payments for insurance contracts.*

Рецензенти: *Кузьменко О. Б., д. е. н., професор;*
Якубовський С. О., д. е. н., професор.

© Дранус В. В., 2014

Дата надходження статті до редколегії 17.10.2014.